

100-річчя української еміграції в Канаді

В. Б. Євтух (Київ), О. О. Ковальчук (Київ)

Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми

Автори цієї статті розповідають про те, як українським канадцам удалося зберегти мову предків, їх традиції, а також про діяльність на культурно-мистецькій ниві.

Одне з першочергових завдань, яке постало перед українськими іммігрантами вже в перші роки перебування в Канаді, була необхідність надати своїм дітям освіту, яка б допомогла їм згодом стати рівноправними громадянами країни поселення. Труднощі, що спочатку виникали перед українцями, були надзвичайно великими. (Не лише тому, що переважна більшість іммігрантів була неписьменною і що вони в основному мали самі фінансувати розвиток шкільництва). Одна з головних причин полягала у відсутності вчителів, які б володіли двома мовами: англійською та українською. На той час двомовність була тим містком, який міг вивести їхніх дітей до канадського суспільства.

Попри всі об'єктивні й суб'єктивні перепони й очевидну необхідність вивчення мови країни поселення, вихідці з України, а пізніше й їхні нащадки плекали рідну, материнську. «Віримо, що оборона нашої мови, за яку наші предки впродовж століть проливали свою кров, це наш священний обов'язок... Ми дуже високо цінимо британський прапор і готові боронити його в кожному часі і при кожній нагоді, але ми хотіли б бачити пошану до нашої рідної мови»¹. Ці слова взяті з резолюції з'їзду Української учительської організації, прийнятій ще 1909 р. Нині можна сміливо сказати, що вони не залишилися лише на папері.

Побудові двомовних шкіл сприяв шкільний закон 1897 р., в якому, зокрема, йшлося про те, що коли в якому-небудь закладі десять учнів розмовляють французькою або ж іншою мовою і вона для них є рідною, то для цих школярів мовою викладання має бути французька чи друга неанглійська мова (при збереженні двомовної системи). Варто звернути увагу на те, що цей прогресивний закон був прийнятий значною мірою під впливом активних дій численних іммігрантів, які прибували до Канади з багатьох країн світу. З іншого боку, він є свідченням того, що офіційні кола усвідомлювали необхідність саме такого підходу, тобто надання певних можливостей для адаптації новоприбулих — через збереження рідної мови — в інонаціональному середовищі.

Іммігранти з України в кожному своєму етнічному анклавові намагалися відкрити школу, де б їх діти могли вчити українську мову, вивчати історію України, прилучатися до української культури. Найстарішим таким осередком стала «Галичина» у Манітобі. Він почав діяти ще у 1899 р. Кількість двомовних шкіл досить швидко зростала. Так, в 1915 р. у провінції Манітоба їх налічувалося вже 120, в Альберті — 130, Саскачевані — понад 200².

Особлива увага приділялася й підготовці вчителів, що володіли двома мовами. Зрештою, це одна з найпекуучіших проблем української імміграції кінця XIX—початку XX ст. Так, за даними на 1900 р., з України до Канади виїхали лише 4 викладачі. Місцеві кадри не дуже поспішали працювати в українських колоніях. Далися взнаки відірваність останніх від міст, погані шляхи, а також не найкращі умови життя

¹ Білаш Борислав. Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби.— Мюнхен; Вінніпег, 1984.— С. 43.

² Марунчак М. Історія українців Канади.— Вінніпег, 1968.— Т. 1.— С. 130.

і праці. Ось лише одне з багатьох свідчень цього. У 1905 р. 100 шкільних будинків стояли порожніми, бо не було педагогів. Тоді працювали 40 двомовних шкіл. А кількість українських дітей, які не мали можливості навчатися через незнання англійської мови, досягла 4 тис. З кожним новим роком їх число зростало³. У зв'язку з цим в 1905 р. у Вінніпезі відкрито спеціальну школу — її українці називали учительським семінаром — для підготовки вчителів з україномовного середовища. Кошти на її утримання виділив манітобський уряд. В той час подібні курси з'явилися в ряді міст країни. До речі, значну роль в їх підтримці відіграли українські церкви.

Згодом почала формуватися система підготовки вчителів для двомовних, як правило, англо-українських, шкіл у місцях поселення іммігрантів з України. Лише в провінції Альберта було засновано три вчительські семінарії (перша в 1905 р. у Калгарі). «Нестача українських вчителів незабаром була б розв'язана, — твердить дослідник з Канади Михайло Хом'як, — якби 1913 року не повіяло морозним вітром, що зів'ялив райдужні надії українських піонерів»⁴.

Після прийняття закону (1916 р.) про ліквідацію двомовних шкіл єдиним шляхом збереження рідної мови стало створення приватних двомовних шкільних закладів*, кількість котрих, незважаючи на численні труднощі (і не лише матеріального плану), постійно зростала. Тоді великою популярністю серед українців Канади користувалися бурси: ім. Адама Коцка у Вінніпезі (1915), інститут ім. Петра Могили в Саскатуні (1916), інститут ім. А. Шептицького в Саскатуні і А. Шептицького в Ст. Боніфасі (1917 р.), інститут ім. М. Грушевського — пізніше перейменований у св. Івана — в Едмонтоні (1918 р.), інтернат для дівчат в Саскатуні (1928 р.). Головне завдання їх діяльності полягало в тому, щоб забезпечити, головним чином позамісцевій шкільній молоді, яка прагнула здобути освіти, але не мала такої можливості в місцях поселення, утримання й опіку за порівняно низьку плату.

Говорячи про розвиток української мови в Канаді, варто виділити роль церкви, адже без її матеріальної підтримки це навряд чи могло було зробити. Дуже довгий час її діяльність не тільки замовчувалась, а й вважалася ворожою як українській діаспорі, так і Радянській Україні. Значний вклад у збереження рідної мови внесли також й українські робітничі дома. Вони створювалися в 20—30-ті роки й діяли під егідою товариства Український робітничо-фермерський дім**.

Зусиллями українців їх рідна мова ще до прийняття закону про мови (1970 р.) з кінця 40-х років повільними кроками поверталася до шкіл та університетів. Цьому передувала напружена праця багатьох наших співвітчизників та їхніх організацій, зокрема Комітету українців Канади (КУК). На першому Всеканадському конгресі (1943 р.) професор Саскачеванського університету Дж. Симпсон у промові «Куль-

³ Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді — їх розвиток і досягнення. — Мюнхен, 1968. — С. 40.

⁴ Хом'як М. Український внесок у шкільництво Альберти // Західноукраїнський збірник. — Едмонтон, 1973. — Т. XIV. — С. 52.

* Перші приватні щоденні українські школи були відкриті в 1905 р. поблизу Монреаля та у Вінніпезі. В останній практикувалися дві форми навчання: денна та вечірня.

** У березні 1918 р. була створена організація Товарищення український робітничий дім (СУРД). З 1924 р. воно називається — Товариство український робітничо-фермерський дім (ТУРФДім). Після заборони цієї організації у 1940 р. через рік, з 26 червня 1941 р., вона почала діяти під назвою — Українське товариство допомоги Батьківщині (УТДБ). В 1942 р. її перейменовано в Товариство канадських українців, а в 1946 р. — Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК), яке існує й донині під цією назвою. Друковані органи ТОУК — газети «Українські робітничі вісті» (1919—1937 рр.), «Народна газета» (1937—1940 рр.), «Українське життя» (1945—1964 рр.), «Українське слово» (1945—1964 рр.), «Життя і слово» (1965 р. — видається і сьогодні), «The Ukrainian Canadian» (1947—1957 рр. — газета, з 1968 р. — журнал, виходить і нині).

турне завдання нашого покоління» зазначив, що канадські українці повинні використати свою культурну спадщину, щоб «залишити тут, в Канаді, добре знання української мови». Професор Василь Сарчук запропонував звернутися до уряду з проханням затвердити останню в правах у середніх школах та університетах. Він також звернув увагу громадськості на необхідність видання словників, читанок та граматик української мови для середніх шкіл та університетів⁵.

Завдяки активній діяльності багатьох українських організацій — незалежно від політичної орієнтації — церкви, окремих діячів уже в часи другої світової війни при Саскачеванському університеті вдалося відкрити кафедру української мови. Лише в 1957 р. було дано згоду на введення до програми Альбертського університету курсу викладання української мови, хоч ще в 1950/51 навчальному році при університеті були відкриті вечірні некредитовані курси української мови. За підрахунками М. Маранчака, в 1964/65 навчальному році в трьох університетах — Саскачеванському, Альбертському, Манітобському — вдосконалювали своє знання української мови, літератури 340 студентів⁶. Згодом українознавчі програми були запроваджені в Торонтському, Монреальському, Оттавському університетах, університеті Британської Колумбії тощо. За даними, наведеними в доповіді Б. Кравченка — директора Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті, — яку він виголосив на I конгресі Міжнародної асоціації українознавців (Київ, 1990 р.), нині вони діють в 12 університетах.

Починаючи з 50-х років, українська мова поступово вводиться як предмет викладання в школах Канади. Цей процес ішов дуже повільно. В 1964/65 навчальному році в середніх школах трьох згаданих вище провінцій — Манітоба, Альберта, Саскачеван — українську мову вивчали 2127 дітей. Незважаючи на труднощі й перепони, число шкіл і учнів збільшувалося. Так, в 1970 р. лише в Альберті її вивчали 2200, а в 1971 р. — 2949 чол.⁷

Дійсно, можна сказати, що в 40-і, 50-ті, 60-і роки ХХ ст. українські канадці напружено й вперто боролися за збереження української мови. Але їм потрібно було докласти чимало зусиль, щоб в умовах зростаючих асиміляційних впливів зацікавити людей українського походження другого, третього й наступних поколінь вивчати мову предків. Українська громада підтримала цю справу. Лише завдяки спільній дії можна було добитися вагомих результатів.

Прилучення до української мови і культури у Канаді нині починається з дошкільного віку. В Едмонтоні у 1978 р. при католицькій церкві ім. св. Матвія засновано садок і осередок опіки, де діти знаходяться протягом усього дня, а у Вінніпезі аналогічний заклад під назвою «Садок» відкрив свої двері 1986 р. Їх обидва організували та підтримують батьки, а частково субсидують провінційні уряди⁸.

Сьогодні в Канаді формуються елементи цілісної системи україномовної освіти, починаючи від дитсадків і закінчуючи інститутами, кафедрами і програмами в університетах. Однак це лише її складові, й вони можуть існувати передусім там, де активно працює українська громада та існує підтримка на державному чи муніципальному рівні.

Канадський дослідник українського походження Борислав Білаш у праці про шкільництво в державній системі Манітоби, підбиваючи підсумки його розвитку в Канаді на початку 80-х років, пише, що «досягнуто значних успіхів» у цій справі. «Маємо за собою десятки років на-

⁵ Білаш Борислав. Назв. праця. — С. 126, 127.

⁶ Марунчак М. Історія українців Канади. — Вінніпег, 1974. — Т. 2. — С. 321, 322, 323.

⁷ Марунчак М. Назв. праця. — Т. 2. — С. 323.

⁸ Будівництво майбутнього: канадські українці в ХХІ столітті. План дії. Звіт централі Комітету Українців Канади від Комітету сприяння розвитку української спільноти степових провінцій. — Едмонтон, 1986. — С. 19.

полегливої та неспокійної праці. Не скажу, що не можна було б досягнути більше, але й те, що зараз маємо, а саме: українська мова в державних школах, починаючи від передшкілля до дванадцятої класи, українська мова в університетах, від першого року навчання до закінчення магістерії — це і є наші досягнення. Однак заспокоюватись на досягнутому не можна⁹.

Важливу роль у збереженні материнської мови, прилученні до культури батьківщини своїх предків відіграє і преса національних груп в інонаціональному середовищі. Нагадаємо, що перший український часопис на канадській землі з'явився 12 листопада 1903 р. під назвою «Канадійський фермер». Спочатку тираж цієї газети був невеликий, десь біля 2-х тис. примірників. У 1915 р. він зріс до 7 тис. і розповсюджувався майже по всій Канаді. «Слово» було другим виданням, яке виходило в Канаді. Перший його номер побачив світ у вересні 1904 р. З 1905 р. друкується «Ранок», 1907 р.—«Червоний прапор» (пізніше перейменований в «Робочий народ») та «Православіє», 1910 р.—«Український голос», 1911 р.—«Канадійський русин» та «Нова громада», 1913 р.—«Новини», «Канадієць» і т. д. Ми назвали лише перші українські періодичні видання на канадській землі. Якими ж тиражами вони виходили? За даними на 1912 р., «Канадійський фермер»—4 тис., «Ранок»—1 тис., «Нова громада»—1 тис., «Свідок правди»—600, «Новий край»—3 тис., «Робочий народ»—2500, «Канадієць»—1 тис., «Канадійський русин»—2 тис.¹⁰ При цьому хотілося б нагадати, що видавалися вони виключно на пожертвування українських іммігрантів, переважна кількість яких на той час перебувала у скрутному матеріальному становищі, а також українських організацій.

У 50—60-ті роки в Канаді друкувалися понад 50 україномовних газет, які належали різним політичним та релігійним об'єднанням. У 1984 р. їх кількість зменшилася до 26 (крім того, ще дві англійською мовою)¹¹. Але, на жаль, немає жодного видання, яке б віддзеркалювало діяльність та потреби всієї української етнічної групи в Канаді, задовольняло потреби народжених у цій державі нащадків українців, не пов'язаних з традиційними організаціями. Про це свідчить помітне зниження інтересу до української преси (мається на увазі та, яка видається в Канаді. — Авт.), особливо серед молоді. Так, під час дослідження стану неофіційних мов Канади виявилися такі речі: систематично читали видання своєї етнічної групи 20,2 відсотків українських канадців; при нагоді — 9,5; рідко — 4,9; ніколи — 65,2¹².

Про результати невтомної праці багатьох українських канадців на ниві збереження української мови на терені Канади свідчать дані перепису населення 1981 р.: 40,5% з них володіють українською мовою. Це не такий вже і малий відсоток, хоч у порівнянні з минулими десятиліттями він помітно зменшився: в 1941 р.— 92,1%, 1951 р.— 79,6%, 1961 р.— 64,4%, 1971 р.— 48,9%¹³. Власне, можна помітити, що, незважаючи на величезні зусилля української громадськості, їй не вдається стримати асиміляційного впливу англomовного чи франкомовного (у провінції Квебек) оточення. Мабуть, такий стан є закономірним, оскільки українська мова є не найпершою «сходиною» на шляху завоювання певних соціальних позицій, особливо для канадців українського походження в третьому та наступних поколіннях. «Українці в Канаді є зараз слабші, як були давніше, незважаючи на загальне переконання про

⁹ Білаш Борислав. Назв. праця.— С. 182.

¹⁰ Марунчак М. Назв. праця.— Т. 1.— С. 274.

¹¹ Будівання майбутнього: канадські українці в ХХІ столітті.— С. 22.

¹² Жлуктенко Ю. О. Українська мова на лінгвістичній карті Канади.— К., 1990.— С. 43.

¹³ Даркевич Вільям. Украинцы в Канаде. 1891—1988 гг.: обзор тенденций // Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы.— К., 1990.— Вып. 19.— С. 50.

їхню тугість й зростаючу силу. Вже в наступному поколінні вони стануть незначною політичною, соціальною і культурною групою, якщо негайно не вживуть... заходів всередині своєї громади. Мовна асиміляція наступає застрашуючими темпами, зокрема серед поселенців у місті. В 1971 р. тільки 22,8% вживали українську мову вдома¹⁴, — такі висновки зробив відомий дослідник української імміграції Канади Манолій Лупул. Додамо лише, що, згідно з даними перепису 1981 р., вже 12,6% канадців українського походження назвали українську мову мовою домашнього спілкування.

У житті українців та їхніх нащадків важливе місце завжди займала культурно-освітня діяльність. Разом з тим вона є ще однією умовою збереження й поширення серед осіб українського походження мови предків, їх культури, звичаїв, загалом етнічної самосвідомості. Історія українських канадців свідчить, що народний самодіяльний театр у цьому плані має чи не найбагатіші традиції. Він бере свій початок з 1904 р., коли група молодих ентузіастів у хаті Кирила Геника у Вінніпезі поставила п'єсу галицького драматурга Г. Цеглинського «Аргонавти». З того часу по всій країні і поселеннях іммігрантів були створені сотні драматичних колективів. З українським мистецтвом мали змогу познайомитися не лише українці, а й представники багатьох національностей, які жили і працювали поруч. Ці можливості значно розширилися із створенням українських робітничих домів. Нерідко українським художнім колективам надавали сцену і професійні театри з багатьох міст Канади. У доробку аматорів — вистави за п'єсами Карпенка-Карого, І. Котляревського, В. Винниченка та ін. Поряд з творами класиків ставились також і п'єси сучасних українських драматургів.

Паралельно з театральним мистецтвом розвивалися хорове, музичне та танцювальне. Гуртки художньої самодіяльності створювалися в багатьох більш-менш значних — за кількістю мешканців — українських поселеннях. Назвемо лише кілька найбільших культурно-мистецьких організацій, заснованих у перші десятиліття перебування на канадській землі: просвітньо-драматичне товариство ім. М. Заньковецької (Вінніпег), драматичні гуртки «Боян» та ім. В. Винниченка (там же), музичне товариство «Боян» (Монреаль), драматичний гурток товариства «Самооборона» (Едмонтон), українське музичне товариство ім. М. Лисенка (Торонто), драматичний гурток «Україна» (Реджайна), музичне товариство вихідців із села Васильківці на Тернопільщині (Вінніпег), Український робітничий театр (там же), музичне товариство «Злука» (Торонто), чоловічий хор Товариства український робітничо-фермерський дім у Торонто та інші. Особливу любов українці виявили до струнних, духових та мандолінних оркестрів, які були створені в багатьох містах, містечках та населених пунктах Канади.

Всі перелічені вище мистецькі організації, безумовно, були аматорськими. На той час, наскільки це відомо з літератури про українських іммігрантів у Канаді, ніхто не висував перед собою завдання організувати професійні колективи. (Якщо вони й починали працювати як професійні, то існували недовго). І все ж вони, на наш погляд, досягли мети — заклали міцну основу української етнічності й стали осередками її збереження й розвитку.

Велику роль в цьому та й взагалі в усій культурно-освітній діяльності канадців українського походження відіграли робітничі дома. Будувалися вони на кошти українців. Традиція їх створення бере свій початок ще в 1919 р., коли був споруджений перший український робітничий дім у Вінніпезі. В 1940 р. у Канаді їх уже налічувалося 108, у 1957 р. — 111¹⁵. Визначною подією у житті українських канадців Едмонта було

¹⁴ Лупул Манолій. Непевність становища українців в Канаді // Українці в американському та канадському суспільствах. Соціологічний збірник. — Джерсі Сіті, 1976. — Т. 1. — С. 340.

¹⁵ Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів держав-

відкриття в 1952 р. культурного центру ім. М. Шатульського, який став базою масово-культурно-освітньої роботи не тільки українців, а й організації інших етнічних груп (як, до речі, й усі інші будівлі ТУРФДім).

Для того, щоб уявити собі обсяг і масштаби діяльності робітничих домів, звернімося до досвіду одного з них, що діє у Вінніпезі. За перші п'ять років існування на його сцені було поставлено 215 п'єс, влаштовано 69 концертів. Загальна ж кількість глядачів, які побували на цих заходах, сягає 230 тис. чол.¹⁶ У 1928 р. лише при ТУРФДім працювали 56 драматичних гуртків, 76 мандолінних оркестрів, 60 бібліотек, 50 дитячих шкіл. Про розмах культурно-освітньої та мистецької роботи ТУРФДім свідчать й такі цифри. Лише за цей один рік українці влаштували 843 театральні вистави, 558 концертів, 344 лекції. У фондах бібліотек налічувалося понад 15 тис. книг¹⁷.

Зрештою, аматори виконували ще одну благородну місію — вони доносили українську пісню, танок, музику не лише до найширших мас української громади Канади, а й до представників інших народів, які жили в цій країні й охоче відвідували їхні концерти. З цією метою гуртки самодіяльності роз'їжджали по всій країні, віддаючи перевагу тим місцевостям, де не було українських товариств.

Характерною рисою діяльності багатьох українських організацій було те, що, як підкреслював один із засновників українського руху в Канаді М. Шатульський, вони «не будували відокремленості від канадського народу. Навпаки, наші організації і наша преса стали тим мостиком, через який ми прийшли в сім'ю канадського народу і через який ми принесли великі досягнення культури і мистецтва українського народу в скарбницю канадського»¹⁸. Вони уявляли собі культуру Канади як сплав кращих, найбільш яскравих елементів різних етнічних груп. Прагнення до зміцнення контактів між представниками різних національностей відіграло неабияку роль у повсякденній діяльності українських організацій. Проведення фестивалів самодіяльного мистецтва, свят, в яких брали і беруть участь аматори з різних етнічних груп, є яскравим підтвердженням цього.

Перший всекрайовий канадсько-український фестиваль пісні, музики і танцю відбувся у липні 1939 р. В Канаді такі фестивалі започаткували саме українці. Тоді до Торонто прибули 1500 митців з різних міст і населених пунктів країни, які виступили перед 10-тисячною аудиторією. «Це був триумф нашої культурно-мистецької діяльності»¹⁹, — згадували через десятки років його учасники. Він (мається на увазі фестиваль. — Авт.) продемонстрував англосаксонцям й усім етнічним групам Канади, який великий культурний вклад можуть зробити українці у скарбницю канадської культури, якщо «будуть створені кращі можливості порозуміння, ще міцнішого зближення між різними національними частинами»²⁰. Так підбив його своєрідні підсумки друкований орган Товариства український робітничо-фермерський дім. Тодішній президент промислового і робітничого конгресу Канади М. Драйпер під впливом цього великого успіху писав, що, надаючи притулок людям із «старих країв», Канада не тільки щось їм дала, а й сама багато що здобула: «Не найменше, що ми скористали, це культурні надбання кожної групи нашого народу, що були спроможні привезти і проявити в спадщині»²¹.

У липні 1946 р. не з меншим успіхом пройшов і другий фестиваль

ної влади та органів державного управління СРСР (далі — ЦДАЖР СРСР), ф. 6646, оп. 1, спр. 284, арк. 46; спр. 415, арк. 103.

¹⁶ Наша сцена. Художня самодіяльність українських поселенців у Канаді // Упоряд. Кравчук П. — Торонто, 1981. — С. 55.

¹⁷ Кравчук П. На новій землі. Сторінки з життя, боротьби і творчої праці канадських українців. — Торонто, 1958. — С. 174, 175.

¹⁸ Шатульський М. Українці в Канаді. — Торонто, 1951. — С. 6.

¹⁹ Життя і слово. — 1988. — 15 серп.

²⁰ Народна газета. — 1939. — 22 лип.

²¹ Наша сцена. — С. 135.

української пісні, музики і танцю, на якому були присутні понад 15 тис. глядачів. Музичні критики визнали, що це була найбільша такого роду культурна подія в історії Західної Канади. Вони оцінили її, як великий вклад українських переселенців у збагачення канадської культури.

З тих пір стало доброю традицією визначні події в житті українського і канадського народів супроводжувати фестивалями музики, пісні і танцю. Наприклад, у 1951 р. канадці українського походження відсвяткували 60-річчя свого поселення в Канаді. До цієї дати було приурочено відкриття в Палермо (поблизу Торонто) пам'ятника Т. Г. Шевченку — першого на Американському континенті. 1 липня 1951 р. в місто прибули понад 45 тис. осіб українського походження з Канади та Сполучених Штатів Америки. Це було найбільше святкове зібрання українців та їхніх нащадків на цій землі. Наступного року в Палермо відкрився музей Тараса Шевченка*.

У 1961 р. понад 2500 учасників художньої самодіяльності Товариства об'єднаних українських канадців виступили на 12 окрузних і провінційних фестивалях в зв'язку із 100-річчям від дня смерті Тараса Шевченка. Великі фестивалі української пісні, музики і танцю були присвячені 100-річчю створення Канадської конфедерації (1967 р.), 80- і 90-річчю поселення українців на канадській землі (1971, 1981 рр.), 100-річчю міста Вінніпега (1974 р.) тощо.

Лише протягом 1939—1974 рр. у Канаді було проведено 10 загальноканадських фестивалів, в яких взяли участь від 370 до 1000 самодіяльних артистів. На них були присутні від 2400 до 15 000 глядачів²². У повоєнний час, окрім крайових, відбувалися численні провінційні й окрузні фестивалі в Калгарі, Едмонтоні, Гамільтоні, Монреалі, Реджайні, Ванкувері, Віндзорі, Тіммінсі та в багатьох інших містах і населених пунктах Канади.

На сторінках канадської преси можна прочитати захоплені відгуки професіоналів — критиків неукраїнського походження про майстерне виконання своїх номерів учасниками самодіяльних колективів. А ось як оцінив це колишній голова Федерації російських канадців Г. Окулевич: «Найбільш різноманітну й найбільш значну культурно-освітню роботу серед етнічних груп ведуть канадці українського походження. У багатьох випадках вона є вкладом українців у канадську культуру. Це, власне, єдина група, яка робить вклад в розвиток самодіяльності, мистецтва. Це майже все, що Канада має»²³. Можливо, ця оцінка є дещо перебільшеною, але, дійсно, вони роблять певний вклад у розвиток канадської мозаїки, розвиваючи народне мистецтво.

Оглядаючи культурно-мистецьку діяльність українців та їхніх нащадків в Канаді протягом тривалого часу, можна побачити її різні сторони. Інколи керівники українських організацій недооцінювали її значення. Це, звісно, не могло не відбитися на ній, як і період «холодної війни», і національна політика уряду, яка на той час практично не сприяла збереженню й розвитку національної культури вихідців з багатьох країн світу. Вся культурно-освітня робота українців велася без будь-якої державної чи іншої допомоги — і виключно на пожертвування українських робітників, фермерів. До того ж, нерідко чинили перешкоди й певні кола української громади Канади. Вони, за свідченням упорядника збірника «Наша сцена» Петра Кравчука, бойкотували проведення першого всекрайового українського фестивалю 1939 р. Свій «внесок» у створення скрутних ситуацій зробила й офіційна політика Радянської

* На жаль, знайшлися ті, хто зняв руку на святиню українців. В ніч з 15 на 16 вересня 1988 р. музей Тараса Шевченка був підпалений. Він повністю згорів разом з усіма розташованими в ньому експонатами. Нині планується не просто відбудувати музей, а й значно розширити його, щоб він став справжнім культурним центром, де можна було б проводити семінари шевченкознавців, демонструвати кінофільми, влаштовувати вистави.

²² Наша сцена. — С. 487—489.

²³ ЦДАЖР СРСР, ф. 6646, оп. 1, спр. 95, арк. 57.

України щодо вихідців із своєї країни. Переважну їх більшість вважали ворогами й антирадянщиками. Селекційний підхід до розвитку зв'язків з українською діаспорою Канади з боку УРСР не сприяв її згуртуванню.

Але численні об'єктивні й суб'єктивні труднощі, з якими зіткнулися українські іммігранти та їхні нащадки на шляху до збереження української мови, культури, не злякали, а інколи навіть, навпаки, ще більше мобілізували їх. «Ми прагнули бути двокультурними та двомовними, сполучуючи в собі стільки культурного дуалізму в єдиній лояльності Канаді, скільки дозволяли обставини. В результаті етнічність та індивідуальна й групова приналежність, що сягають корінням у етнічну свідомість, належали до наших головних турбот. Просто кажучи, ми зробили набагато більшу ставку на етнічність, ніж більшість інших народів, які приїхали до Канади. Крім звичайних гордоців за досягнення передків у новій країні, міжнародні умови (автори цитованої книги мають на увазі «політичне та культурне панування на Україні інших». — *Авт.*) зобов'язували нас виявити пильність у питанні нашої культурної спадщини, що вражало деяких, а дратувало інших. У Канаді це можна було порівняти тільки з зусиллями тубільного населення та франкомовних жителів у Квебеку та поза ним»^{24–25}.

На сучасному етапі українські канадці мають певні можливості для збереження культурної спадщини народу, з якого вони вийшли. Власне, це стосується всіх етнонаціональних груп. Маються на увазі ті можливості, що виникають перед різними групами завдяки офіційній політиці багатокультурності, яку прийняв федеральний уряд Канади у жовтні 1971 р. Вихідці з інших країн мають змогу здійснювати двомовне навчання, стимулюється своєрідний етнокультурний розвиток кожної з груп. Дійсно, за час практичної реалізації політики багатокультурності федеральний уряд виділяв певні кошти на видання книг про історію та сучасність етнічних груп Канади. Частково фінансувалися й масові етнічні заходи.

Говорячи про, без перебільшення, велике значення, все ж не слід міфологізувати її можливості. Мав рацію Манолій Лупул — професор Альбертського університету, колишній директор Канадського інституту українських студій, — коли у виступі на міжнародній конференції у Львові (вересень 1990 р.) «Українські канадці у зарубіжному світі»^{*} застерігав від ейфоричного зображення перспектив української етнічності в Канаді, навіть з огляду на її визнання й підтримку в рамках цієї політики. Та й до неї самої варто поставитись тверезо. Наведемо лише кілька конкретних даних. Протягом 1983—1984 рр. українська етнічна група одержала лише 7,7% загального субсидійного фонду (10 млн. дол.). Відсоткова норма вказує на те, як констатується у спеціальному виданні «Будування майбутнього: канадські українці в ХХІ столітті», що «наша спільнота дістає дуже недостатнє фінансове забезпечення і що ми не отримали належної нам частки державної допомоги для культурного та громадянського розвитку». Наприклад, лише 8% організації провінції Альберта коли-небудь отримували будь-який вид субсидій від федерального уряду (і лише менше 1% фондів, які українська спільнота щорічно збирає для підтримки своїх різноманітних програм, походить з федеральних фондів)²⁶. Отже, вся культурно-мистецька діяльність канадців українського походження здійснюється значною мірою за рахунок пожертвувань. Як відзначалося у цитованій вище книзі, «проблема в тому, що ми завжди брали на себе більш ніж левову долю відповідальності за збереження культури»²⁷. Сила політики бага-

^{24–25} Будування майбутнього: канадські українці в ХХІ столітті. — С. 6.

^{*} До речі, це була перша конференція, проведена на Україні, яка була присвячена українській зарубіжній діаспорі.

²⁶ Будування майбутнього: канадські українці в ХХІ столітті. — С. 25.

²⁷ Там же.

токультурності, віддаючи належне й матеріальній допомозі, в тому, що вона ґрунтує юридичні засади для такої діяльності й узаконює її.

З цією обставиною, а також з феноменом етнічного ренесансу в Канаді ми пов'язуємо існування великої кількості аматорських колективів української громади Канади — танцювальних гуртків, жіночих, чоловічих, дитячих хорів, струнних, духових та мандолінних оркестрів. Найбільш відомі серед них — і не лише в Канаді, а й за її межами — танцювальні гуртки «Полтава» (Реджайна), «Каменярі» (Едмонтон), «Зоя» (Ванкувер), «Трембіта» (Едмонтон), «Гопак» (Калгарі), «Веселка» (Вінніпег), «Кобзар» (Ванкувер), «Довбуш» (Ванкувер). Тільки у трьох степових провінціях Канади — Саскачеван, Манітоба, Альберта — існує 150 танцювальних груп, в яких налічується 10 тис. учасників²⁸.

Українцям та їхнім нащадкам впродовж століття вдалося витримати асимілятивний натиск канадського суспільства, відстояти національну ідентичність, культурну самобутність й знайти своє, гідне місце в багатонаціональній державі. Шлях цей був важкий і складний. Наші земляки починали життя в Канаді далеко не за сприятливих умов (та й не завжди нове середовище прихильно до них ставилося). До того ж, практично до недавнього часу вони мали досить обмежені зв'язки із землею батьків, що за будь-яких обставин лишалася генератором української етнічності.

Відзначаючи цього року 100-річчя поселення українців в Канаді, ми вдивляємось в майбутнє. Чи здатні українські канадці в другому сторіччі зберегти досягнення своїх предків на культурно-освітній ниві? Це значною мірою залежатиме від їхніх зусиль. Вивчаючи діяльність української громади, можна констатувати — така робота ведеться. Успіх справи залежить і від позицій України, її ставлення до колишніх співвітчизників та їхніх нащадків.

Одержано 7.05.91

Авторы этой статьи рассказывают о том, как украинским канадцам удалось сохранить язык своих предков, их традиции, а также о деятельности в культурно-творческой сфере.

²⁸ Там же.— С. 20.

125-річчя з дня народження академіка М. С. Грушевського

Р. Я. Пиріг (Київ)

**М. С. Грушевський:
між історією і політикою [1924—1934 рр.]***

Висвітлюються останні роки життя М. С. Грушевського на Україні, показано хід боротьби проти нього з боку офіційної історіографії.

В ОПАЛІ

З 1929 р. прізвище Грушевського майже не зустрічалося у протоколах засідань Політбюро ЦК КП(б)У. Тон офіційної критики на адресу історика ще був відносно спокійним і стосувався переважно його наукової

* Продовження. Початок див.: Укр. іст. журн.— 1991.— № 4, 5, 7, 8.